

Folkekirurgi i Thy.

Af K. Carøe.

Højt mod nordvest i Jylland, på den smalle strækning mellem Thisted Bredning og Vesterhavet, ligger landsbyerne Vang og Nors. Det er vidtstrakte og til dels øde egne. Vang sogn har c. 800 beboere paa c. 11000 tdr. land, hvoraf c. 8000 tdr. er hede, sand og plantning. Noget bedre er Nors sogn med ca. 800 beboere på c. 6800 tdr. land, hvoraf omtrent halvdelen er dyrket jord og græsning.

Ringere endnu har vel forholdene stillet sig for godt 200 år siden, da denne beretning tager sin begyndelse; og dog var Vang dengang et sted, hvorhen mange syge tyede for at søge helbredelse eller lindring hos den ”her i livet meget fornemme og for erfaringhed i kirurgien vidt berømte mand Mads Lauridsen Vang”.

Det er store ord, der har lydt om Mads Vang efter hans død, men de har sikkert været sande; thi havde han ikke været både en dygtighed og en personlighed, havde han næppe formået at skabe en kirurgisk tradition, der ikke alene tålte at flyttes fra Vang til Nors, men, hvad endnu mere er, holdt sig livskraftig i over 200 år. Thi det mærkelige, ja for vor tid næsten ufattelige, er, at i disse fjerne og øde egne var der fra før 1700 til henved 1900 et hjemsted for folkelig kirurgi, hvortil i tidernes løb tusinder har søgt.

I Vangs gamle granitkirke hænger på den nordlige væg et epitafium, der er en efterligning af altertavlen i omtrent halv størrelse, en trætavle med to søjler, foroven forenede ved en bue; den er c. 1 $\frac{3}{4}$ alen høj og c. 1 $\frac{1}{2}$ alen bred. I midten denne indskrift:

*Her Søndenfor paa Kirkens
Gaard
Er de hensamlet til sin Jord
Den her i Livet
Meget fornemme og for Erfarenhed i
Chirurgien
Vidt berømte mandag Mads Lauridsen Wang
født her i Wang Bye 1674 d. 20de Julij
Og Døde i sin Alders 87 Aars Udgang d. 7de Maj 1761
Indlod sig i Ægteskab i 1704 og blev fuldbyrdet 28de Sept.
Samme Aar
Med den Hæderbaarne og Gud elskende Enke
Martha Jørgensdatter Hønis
født paa Honis i Norge Land 1670 den 3die Julij
Og død her i Wang Bye d. 2den October¹) 1737
I sit Alders 67 Aar
Udi deris 33 Aars Ægteskab af Gud velsignet med
6 Pige Børn*

*Stat Læsere og see et Monument om Dyder
I Livet hos den Mand hvis Navn herover lyder
I Guds frygt Kjærlighed omgikkest han hver mand
Hans Raad og Hjælp næst Gud gav mange førllig Stand.*

*I Chirurgien han for mange exellered
I Kunsten han ej var af andre Exercered
I fødebye og Boe han fandt til Grund sin Kunst
Af fremmed fødeland blev han ej søgt omsonst.*

¹ Ifølge Kirkebogen blev hun begravet 4. Nov. 1737.

*Hans Sjæl derfor sin Gud nu priser
Hans Grav den Tavle og udviser.*

*I Mosebog Cap 32 V 30:
Og Jacob kaldte Stedens Navn Pnoul thi han sagde Jeg haver set Gud
Ansigt til Ansigt og min Sjæl er frelst.²⁾*

Kirkebogen siger, at ”15. Maj 1761 blev jordet på kirkegården sønden kirken den vidt bekendte og meget berømte badskær Mads Lauridsen Vang, hvilken var den berømmeligste in chirurgia af alle, hans stamme i Vang sogn har haft”. Der har altså været flere af hans slægt, som har drevet kirurgi, og kirkebogen anfører da også, at 17. Marts 1699 blev i Vang begravet Laurids Badskær; at det har været Mads Lauridsen’s fader, kan der ingen tvivl være om.

Oprindeligt har denne Laurids sikkert været skrædder; det er uden tvivl den Laurs Jensen Skrædder, som i 1688 boede i et lille hus, tilhørende Vang kirke, hvilket ifølge en tilføjelse i matriklen - uvist når - senere beboedes først af Mads Badskær og derefter af dennes medhjælper, på en tid, da Mads Lauridsen vel har skaffet sig en mere standsmæssig bolig.

Begge faderens beskæftigelser er åbenbart gåede i arv til sønnen; som Mads Lauridsen Skrædder optræder han som fadder flere gange i årene 1692-1695; dette sidste år kaldes han for første gang også Mads Badskær, og fra nu af nævnes han således i kirkebogen, eller undertiden kun Mads Lauridsen, de talrige gange, han optræder som forlover eller fadder, et vidnesbyrd om, hvor anset en mand han har været i sit sogn, og da også hans hustru; begge stod de fadder til flere af præsten Hans Bang’s børn og omvendt³⁾.

Der er endnu et andet vidnesbyrd om hans anseelse; den tidligere sognepræst i Vang (1698-1709) mag. Jens Giødesen havde skænket landgilden af en ham tilhørende gård i Vang til fattige i Vang og Torup og ladet den uddele ved præsten Hans Bang og Mads Lauridsen Badskær; efter hans død skænkede enken gården til sognet med samme formål og med den betingelse, at midlerne skulde uddeles ved Bang og Mads Lauridsen, så længe de var i live.

Den tredje af stammen, der muligvis også gav sig af med kirurgi, var broderen Peder Lauridsen Vang, f. c. 1677, begr. 16. Sept. 1750 i Vang; han har åbenbart været langt mindre fremtrædende, men også han og hans hustru⁴⁾ findes adskillige gange som faddere, og han kaldes da i almindelighed Peder Badskær, i 1715 ”i Vester Diernæs”, men ellers altid ”i Vang”; helt sikkert kan dog ikke heraf sluttes, at han har givet sig af med kirurgi, thi også en søster, Inger Larsdatter, kaldes af og til i kirkebogen Inger Badskær efter faderens virksomhed.

Slægtens kirurgiske virksomhed kan da vel nok regnes fra c. 1670 eller tidligere, og Mads Lauridsen’s fra c. 1695; om hvor vidtstrakt den blev under Mads Lauridsen, bærer også kirkebogen vidne; thi videnfra blev han søgt, og ikke få er de, om hvem kirkebogen ved deres død siger, at de havde ligget i kur hos Mads Lauridsen eller var døde under barts-kærs hånd; det er foruden fra selve sognet også folk fra Himmersyssel, Harsyssel, Morsø, ja flere fra Norge, fra hvilket rige der dengang var livlig forbindelse med Thy, og hvorfra jo også Mads Lauridsen’s hustru var kommen.

Med den 87årige Mads Lauridsen, der i sit ægteskab kun havde døtre, er rimeligvis mandsslægten uddød; i hvert fald synes der ikke at have været nogen i den, som har fortsat dens kirurgiske traditioner, der nu gik over til en mand, som udtrykkelig kaldes for en lærling og efterfølger af Mads Badskær i Vang.

Niels Jepsen var født c. 1717 og altså ved Mads Vang’s død c. 54 år gammel, det er da sandsynligt, at han ved den tid allerede længe har givet sig af med kirurgi, vel oprindeligt i Vang -

² Indskriften og forskellige andre oplysninger er velvilligt meddelte af hr. pastor Dinsen i Vang.

³ To af Hans Bang’s sønner beskæftigede sig med kirurgi, og det er vel ikke urimeligt at antage, at det er Mads Vang’s virksomhed, der har tilskyndet dem dertil. Claus Bang, f. 1724, var i en del år skoleholder i forskellige landsbyer i Vendsyssel og døde som sådan på Læsø i 1779; men ved siden deraf havde han en stor kirurgisk virksomhed; en ældre broder, Mads Rostock Bang, til hvem Mads Lauridsen stod fadder 1713, blev student og studerede kirurgi; han skal senere være gået til Norge.

⁴ Gift 3. Febr. 1700 i Vang med Maren Thomasdatter, begravet der 20. Dec. 1760.

muligvis er han den medhjælper, som boede i det lille hus - senere som husejer⁵) i Nors. Alt, hvad der imidlertid vides om ham, findes dels i en erklæring fra pastor Hvass i Nors, afgivet 1794, i hvilken der siges, at Niels Jepsen havde lært sin videnskab af den navnkundige og vidt berømte Mads Badskær i Vang, dels i en næsten 100 år yngre ansøgning, i hvilken der siges, at Niels Jepsen havde haft tilladelse til at udøve kirurgi.

Det er dog hidtil ikke lykkedes at finde nogen bevilling for ham som benbrudslæge, og i Nors kirkebog, hvor han oftere findes både som fadder og forlover, kaldes han aldrig bartskær eller kirurg; det er også lidet rimeligt, at en sådan bevilling skulde være givet på en tid, da der endnu ikke var udstedt nogen forordning mod kvaksalveri - den kom først i 1794 - og der kendes hidtil heller ikke nogen speciel tilladelse hertil uden for skarpretternes vedkommende.

Fra c. 1750⁶) eller måske tidligere kan det da vel antages, at Nors har været et hjemsted for nordjysk folkelig kirurgi, og i henved 150 år hævdede det sin plads som sådant lige til slutningen af det 19de århundrede.

Da Niels Jepsen 67 år gammel blev begravet i Nors 29. Juli 1784, efterlod han en 10 år yngre enke, Karen Christensdatter, og en endnu ikke 20årig lærling, Peder Christensen Kudsk⁷), der oprindeligt var kommet til Nors for at behandles for et benbrud, og som straks tog i arv Niels Jepsen's kirurgiske virksomhed og to år efter, 19. Aug. 1786, også hans hus og hans 38 år ældre enke, som dog ikke længe faldt ham til byrde, thi tre år senere, 3. Febr. 1789, blev hun begravet i Nors. Han trøstede sig da også hurtigt, thi allerede 24. Juli 1789 ægtede han i Nors den 25årige Dorte Skaarup, døbt 8. April 1764, en datter af Christen Skaarup i Nors.

I 10 år praktiserede Peder Kudsk nu uanfægtet videre på den 100årige tradition, men i dette tidsrum indtraf der to begivenheder, som væsentlig forandrede forholdene.

Indtil 1787 fandtes i denne del af Nordjylland kun een embedslæge, landfysikus i Viborg; der sad jo nok i Thisted forskellige bartskærer, men af disse vides kun Georg Rudolph Kringer og Christopher Stephanus at have fået særligt privilegium 1679 og 1686, og det kan måske endda være tvivlsomt, om de har udnyttet dette privilegium, i alt fald har intet kunnet oplyses om, at de virkelig har haft ophold i Thisted; efter dem fulgte der en række ueksaminerede og upriviligerede kirurger, egentlig kun barbersvende eller underordnede militære feltskærer: Peder Sattelmeyer, Johan Georg Schmidt, Johan Christian Apoldi, der tillige var apoteker, Christian Gottlieb Olbricht, Clamor Engelhard Graff, Johan Vilhelm Rips; men da de var upriviligerede, havde de ingen ret til at klage over indgreb i deres borgerlige næring, og nogen strid mellem dem og de Vang-Nors bartskærer kunde der således ikke opstå; og de to læger, som forsøgte deres lykke på dette afsides sted, Niels Grimberg i 1723 og Olave Leopold Bjørnstrøm i 1749, var der begge så kort, at næsten intet vides om deres virksomhed.

Nu hændte det imidlertid først, at der i Viborg fysikat i 1787 blev ansat 4 distriktskirurger med sæde i Viborg, Skive, Nykøbing og Thisted, og fra denne by til Nors er der kun en mil. Peder Kudsk måtte nu kunne vente, at med en ny kongelig embedsmand så tæt på sig, vilde freden let være forbi.

Om der har været stridigheder, vides dog ikke, nogen klage fra den første distriktskirurg Neve kendes i hvert fald ikke; værre var det for Peder Kudsk. da 5. Sept. 1794 en ny forordning udkom om "Straf for kvaksalvere, hvilke under navn af kloge mænd eller kvinder påtager sig at helbrede sygdomme blandt almuen, uagtet de er aldeles ukyndige i lægekunsten"; nu begyndte tampen at brænde, og nu gjorde Peder Kudsk resolut et skridt, der bragte hans virksomhed frelst i land ikke alene for ham selv, men også for hans efterkommere i fulde 100 år.

Den følgende ansøgning, som Peder Kudsk indgav 30. Okt. 1794, er skrevet med en værdighed, men tillige en selvfølelse, som bliver lettere forståelig, når man tager de ledsagende attester med i betragtning; selv har han dog vel næppe givet den form.

⁵ Niels Jepsen ejede et hus i Nors, der lå lige ved den gård, som Peder Kudsk senere, uvist når, købte, og som endnu ligger der, men næppe i sin oprindelige skikkelse.

⁶ Niels Jepsen blev 20. Okt. 1753 gift i Nors med Inger Marie Jepsdatter, f. c. 1725 i Vust, begr. 21. Juli 1754 i Nors. Hans anden hustru Karen Christensdatter, f. c. 1727, begr. 3. Febr. 1789 i Nors, findes første gang som fadder i Nors kirkebog i 1763, børn synes der ikke at have været.

⁷ Født i Gudnæs, døbt 17. Marts 1765 i Villerslev ved Thisted, søn af Christen Nielsen Kudsk og Inger Jensdatter.

”Ligesom det er bekendt, at jeg nu henved to år er bleven søgt af adskillige mennesker fra Thy og Morsøe samt Hanherrederne og flere steder om at kurere arm- og benbrud samt at sætte arme og ben i led m. m., så er det og ikke mindre bekendt, at jeg ved disse kure har været særdeles heldig til vedkommendes fornøjelse, der har betroet sig udi mine hænder, og derom følger allerunderdanigst 36 stk. originale attester, som nærmere vil give deres majestæt den fuldkomne underretning om dette mit andragendes rigtighed.

Men da det nu ved deres majestæts allernådigste forordning af 5te forrige måned aldeles er forbuden mig såvelsom alle andre af almuen i almindelighed at praktisere i nogen del af lægekunsten, med mindre man ifølge bemeldte forordnings § 6⁸⁾ kan have erhvervet sig udmærket kundskab og duelighed i en eller anden enkelt del af samme, da deres majestæt i så fald giver håb om tilladelse - så fordrister jeg mig på grund heraf allerunderdanigst at ansøge deres majestæt om at nyde allernådigst tilladelse til fremdeles her i Thisted amt at praktisere udi den del af lægekunsten, som vedkommer arm- og benbrud, at sætte arme og ben i led og at årelade. Og venter jeg så meget mere herudi allernådigst bønnehørelse, som jeg er forvisset om, at højædle velbårne hr. amtmand Ferslew og stiftsfysikus s. t. hr. doktor Koefoed tillige gunstig kan bevidne rigtigheden af dette mit allerunderdanigste anbringende”.

Ifølge forordningen skulde nu amtmand og fysikus udtale sig. Amtmand Ferslew erklærer, at Peder Kudsk har haft held med sine kure og været billig i sine fordringer, og fremhæver navnlig - hvad der ofte gentages i denne og lignende sager fra den tid og senere - at det er en bekendt sandhed, at bondestanden har langt større tillid til de kloge mænds end til kirurgernes kure; i øvrigt er han en fornuftig og veltænkende mand. Landfysikus Koefoed erklærer, at han har underkastet Peder Kudsk en prøve og må bevidne, at skønt hans kundskaber ej just fuldkomne er overensstemmende med kunstens almindelige regler, fandt han dog hans behandling simpel og for det meste rigtig og tilstrækkelig, og de indvortes lægemidler, som han betjente sig af, fandt han ligeledes ganske passende. Både amtmand og fysikus var da enige om at anbefale ham til bønnehørelse.

Den mand, som vel nok kendte Peder Kudsk bedst, var hans sognepræst Hvass⁹⁾, der da også om ham udtalte, at han med sandhed kunde give ham det vidnesbyrd, at han i de to år, han havde boet i Nors, havde med godt held helbredet mange benbrud både i Thy, Morsland og Hanherrederne; fattige havde han hjulpet omsonst, disse sognes beboere ligeledes. Spørges, hvor han har bekommet denne videnskab, da har han lært af sin formand, afgangne Niels Jepsen, hvilken havde lært denne videnskab af den navnkundige og vidt berømte Mads Badskær i Vang; og for des bedre at konservere den fine følelse, som er højt nødvendig i denne metier, har Peder Christensen bestandig afholdt sig fra alt grovt og strengt arbejde.

I de 36 vedlagte attester har foruden Hvass præsterne¹⁰⁾ i Snedsted, Visby, Hillerslev, Skyum, Hundborg og Rosholm udtalt sig dog nærmest om de tilfælde, han har haft under behandling fra deres sogne; desuden har flere degne, proprietærer, borgere fra Thisted og Nykøbing samt en del andre velkendte mænd fra Thy og Mors givet ham gode anbefalinger for hans kure, til dels med indskudte bemærkninger om, at de først forgæves havde søgt hjælp hos disse egne læger og kirurger; selv angiver Peder Kudsk i en erklæring, at han i de sidste tre år har helbredet 26 for ben- og armbrud samt ledemode af led, men det angiver næppe det hele antal, som han har haft under behandling, det må efter attesternes lydende være langt større.

Fra kancelliet sendtes sagen til collegium medicum, der udtalte, at vel kan det siges, at regeringen har sørget for provinserne til ind- og udvortes lovlig hjælp ved at beskytte fysici,

⁸ ”Skulde nogen, som ikke er egentlig læge, have erhvervet sig udmærket kundskab eller fortrinlig duelighed i en eller anden del af lægekunsten eller i at helbrede en eller anden sygdom, da kan han, når han med amtmandens og fysici vidnesbyrd godtgør at besidde fornævnte egenskaber, vente igennem kancelliet at erholde tilladelse til at praktisere, dog blot i det distrikt, han bor, og at hans ret til at foreskrive lægemidler indskrænkes til de dele, han har bevist sig at være kyndig udi”.

⁹ Hvass gav sig som en del af den tids præster selv af med at doktorere. Wiberg skriver om ham: ”befattede sig også med lægekunsten og førte nogle dråber med sig, som han kaldte Livets Nøgle”.

¹⁰ Det var i almindelighed præsterne, der gik i spidsen med anbefalinger for de lokale kvaksalvere, hvilket senere gav sundhedskollegiet anledning til at beklage sig til kancelliet over dem, da forordningen af 5. Sept. 5794 netop påbød, at ”de kgl. embedsmænd, især præsterne, skal ideligen og ved enhver lejlighed advare almuen om den uheld, de pådrager sig, der overlader sig til sådanne uvidende kvaksalvere”.

distriktskirurger og eksaminerede jordemødre; men dels er deres antal ikke så tilstrækkeligt, dels er de ofte så langt borte eller andetsteds fraværende, at befolkningen kan komme til at savne betimelig hjælp. Desuden kan en del folk, der ikke er så fattige, at de skal have fri hjælp, dog være så dårligt stillede, at de ikke kan bekoste befordring langt bort til kirurgen eller overkomme betalingen. Derfor kan en sådan mand af bekendt forfarenhed og forsigtighed i ommeldte enkelte tilfælde være befolkningen til sand nytte. Flertallet - enighed har der dog altså ikke været i kollegiet - har derfor ment at kunne indstille ansøgningen til fremgang, dog med den restriktion, at når der ved frakturer skulde møde usædvanlige tilfælde af knuste ben, store splitter etc., han da altid skal forlange distriktskirurgen tilkaldt og i overtrædelsestilfælde miste benådningen og ellers anses med alvorlig straf.

Over for så megen anerkendelse er det let forståeligt, at regeringen ingen indvendinger gjorde, og 6. Febr. 1795 fik da Peder Christensen Kudsk bevilling til at kurere arm- og benbrud, sætte arme og ben i led samt årelade, dog at han, når der ved frakturer skulde møde usædvanlige tilfælde af knuste ben, store splitter etc., under denne bevillings fortabelse og anden alvorlig straf efter omstændighederne, straks rådfører sig med distriktskirurgen.

I 36 år passede Peder Kudsk nu sin dont som benbrudslæge og gårdmand, mindst vel som det sidste, da han jo efter pastor Hvass' udtalelser afholdt sig fra alt grovt og strengt arbejde for at bevare sine hænders finfølelse; og at han har passet sin dont godt, er det vel det bedste bevis for, at der ikke kendes nogen klage over ham, hverken fra kirurgikatets første indehaver E. D. Neve eller fra A. J. Wittendorff, der havde efterfulgt denne 1815; det synes snarest, som om Wittendorff har sat pris på denne slægt og dens virksomhed, der skånede distriktskirurgen for lange og besværlige ture, og det er vistnok for en del grunden til, at Kudskeslægten så temlig uanfægtet fik lov til at fortsætte sin virksomhed i en lang årrække; thi Wittendorff vedblev at være distriktskirurg i Thisted til midten af 1849.

Af Peder Kudsk er der, ganske vist først i en avisartikel i 1870, givet en karakteristik, som dog sikkert bunder i pålidelige erindringer: "Han var en smuk bondemand, en rigtig jysk kærnekarl; han var ikke uden dannelse, han var en yndet selskabsmand, fuld af bidende vittigheder, en frihedsmand, der var forud for sin tid, men vilde have passet ret godt for vore nuværende politiske forhold. Uden at være frådser eller dranker holdt han dog meget af at leve godt. Kaffepunsch kaldte han en engledrik, men kunde han ikke få god rom i den, drak han den ikke. Han var begavet med en sjælden legemsstyrke, med en overordentlig fin følelsesevne, havde stort held til sine kure og var i den tid anset som en slags mirakeldoktor, og tilstrømningen til ham, selv fra meget fjerne egne. vedvarede, så længe han levede".

Efter at have været enkemand i 16 år - ved hustruens død 9. Dec. 1815 kaldes han skolepatron, et godt vidnesbyrd om hans anseelse - og set sønnen vokse op og rede til at tage begge virksomheder i arv, døde Peder Kudsk 66 år gammel 23. Dec. 1831¹¹).

Sønnen, Niels Pedersen Kudsk, var dengang 35 år gammel, døbt 21. Aug. 1796 i Nors, og havde således haft god lejlighed til at uddanne sig under faderens vejledning. Det ser dog næsten ud, som om han har betænkt sig noget på at tage også den kirurgiske arv op efter faderen, og at han egentligt først har ladet sig bevæge dertil, da befolkningen overførte sin tillid til faderens kirurgiske evner også til ham; men lidt komediespil har der måske nok været med heri. Der gik i hvert fald over 2 år, inden Niels Kudsk, 4. April 1834, indgav følgende ansøgning direkte til sundhedskollegiet, der 16. Nov. 1834 sendte den til kancelliet med sin erklæring.

"Ved kongelig allernådigst bevilling af 6. Febr. 1795, allernådigst konfirmeret 12. Juni 1812, blev det min nu afdøde fader Peder Kudsk af Nors tilladt at kurere arm- og benbrud samt at årelade.

Min faders erfaringer og kundskaber i denne vist letteste del af kirurgien søgte han at bibringe mig hans eneste søn og lod mig til den ende følge sig og være hans hjælper.

¹¹ Om Peder Kudsk's velstand og anseelse vidner den store, flade, firkantede sten, der dækker hans grav; omgivet af udhuggede, slyngede ornamenter findes i midten en sleben oval plade med en nu til dels udsløttet indskrift over "Saar- og Beenbrudslæge Peder Christensen Kudsk" og så vidt kan ses hans to hustruer.

For 3 år siden døde han, og da man var vant til at søge hans hjælp, tyede flere til mig. Åbenhjertig henvendte jeg mig til stedets beskikkede distriktslæge hr. krigsråd Wittendorff som var den eneste på den tid her¹²⁾, og udbad mig hans tilladelse til ligesom min fader at kurere for deslige legemsbræk.

Efter at han havde været til stede for at overtyde sig om min færdighed i forbindinger og havde erfaret den kurmetode, jeg efter min faders undervisning brugte, afgav han den erklæring, at han, for så vidt hans distrikt angik, ikke vilde påtale, om jeg praktiserede.

Derefter har jeg behandlet flere patienter, og allerunderdanigst vedlagte attester¹³⁾ viser, at jeg ikke har været uheldig. Da jeg imidlertid frygter for andetstedsfra at blive anmeldt og skammer mig ved navnet kvaksalver, så er det, jeg i tillid til min færdighed og i det håb at kunne gavne allerunderdanigst ansøger, at jeg må forundes allernådigst privilegium på ligesom min afgangne fader at kurere for arm- og benbrud samt forvridninger.

Hr. krigsråd, distriktskirurg Wittendorff's og det høje amts gunstige erklæring udbedes underdanigst2.

Distriktskirurg Wittendorff anbefalede ansøgningen, da han var overbevist om, at intet forbud vil afholde bønderne fra hemmeligt at søge Niels Kudsk's hjælp, og da han har haft lejlighed til at forvise sig om, at han ikke er uskikket til disse forretninger, som kun udfordrer en vis håndfærdighed, en ganske mærkelig udtalelse af en uddannet kirurg; men den egentlige grund kan vist snarere findes deri, at han tilføjer, at han nu er i den alder [48 år], hvori han kunde ønske nogen understøttelse i sine vidtløftige embedsaffærer, når den intet kostede ham.

Amtmand Faye, hvis varme og altid virksomme interesse for at gavne beboerne i Thisted amt har givet sig så mange smukke udslag, afgav en erklæring, der ikke alene tydeligt vidner herom, men giver et så ejendommeligt billede af de vanskelige lægeforhold i landets afsides egne, at den fortjener at kendes i sin helhed.

”Jeg har stedse været og af en lang erfaring er bleven bestyrket i den formening, at det er rigtigt, ja endog nødvendigt, at der omkring på landet i provinserne opholder sig visse individer, der besidder øvelse i at behandle luksationer og benbrud samt at kurere sår og anden udvendig skade.

Når anordningerne bestemmer straf for kvaksalveri, har lovgiveren formentlig fornemmelig taget hensyn til indvortes sygdomme, som ved urigtig behandling lettelig kunde blive dødelige; hvad derimod udvortes beskadigelse betræffer, da behøves hertil kuns få videnskabelige kundskaber; en øvet hånd og bekendtskab til nogle plastre og salver er alt, hvad der udfordres til den slags kure.

Da kirurgikaterne i almindelighed har en temmelig vid udstrækning af 2 eller 3 herreder, og da der i en sådan kommune næsten daglig træffer et eller andet uheld, så vilde det ikke være muligt for lægerne i rette tid at assistere dem, som kunde behøve deres hjælp; thi ofte hænder det, at når en vogn ankommer efter at have kørt flere mil for at hente lægen, er denne fraværende på landet enten hos barselkoner eller hos epidemiske syge eller i vaccinationsforretninger, så at den ankomne kusk må køre egnen rundt, inden han træffer lægen. Imidlertid er patienten udsat for de største lidelser, og den ved luksationerne og benbrud fremkomne hævelse gør det ikke sjældent vanskeligt ja umuligt at bringe benene og ledemodene i orden. Dette har hr. krigsråd Wittendorff erkendt og derfor givet sit samtykke til, at Niels Kudsk må uden tiltale af ham befatte sig med de omhandlede tilfælde.

Bønderne, som nu fra hans faders tid er vante til at bringe deres patienter til Nors, og sønnen, som fra hans faders tid er vant til at behandle disse legemsbræk, har indrettet en stue for dem og beholder dem under sit opsyn, indtil kuren er fuldendt; herved nyder patienterne et dagligt og omhyggeligere tilsyn, end lægen var i stand til at forskaffe dem, da i det mindste den her i amtet værende sygestue, der kun har 6 senge til brug for reserver og veneriske patienter, ikke kunde modtage dem, og lægen heller ikke overkomme det daglige tilsyn, når de lå adspredt på landet.”

¹² I 1833 nedsatte C. A. Rafn sig i Thisted.

¹³ Ved sagen findes nu ingen.

Mærkeligt nok afgav fysikus ikke nogen erklæring denne gang, og endnu mærkeligere er det, at hverken sundhedskollegiet - der i 1803 havde afløst collegium medicum - eller kancelliet forlangte en sådan i henhold til forordningen. Sundhedskollegiet så nu ganske anderledes på sagen end dets forgænger, da Peder Kudsk for 39 år siden påberåbte sig forordningen af 1794 det udtalte, at der nu findes så mange kirurger ude i landet, at hjælp fra disse langt lettere kan erholdes end tidligere; erfaringen har desuden vist, at den slags bevillinger altid giver anledning til kvaksalveri, og det fraråder at give bevillingen men helt sikker på, at det vilde få medhold, synes kollegiet dog ikke at have været; det holdt sig i alt fald en udvej åben ved at udtale, at det ikke kan være nogen fornuftig mand forment at yde den første hjælp ved benbrud og luksationer, når ingen autoriseret læge straks kan fås; men tilfældet skal da straks anmeldes til en sådan, og vedkommende må ikke påtage sig videre kur uden at gøre sig skyldig til straf som kvaksalver, heller ikke årelade nogen syg, uden at det er forordnet af en læge.

Har sundhedskollegiet således muligvis haft en følelse af, at tiden endnu ikke var inde for helt at nægte den slags bevillinger, viste dette sig rigtigt, thi 31. Maj 1834 blev det vel meddelt amtmanden, at den ansøgte almindelige tilladelse ikke kan bevilges, men at det i betragtning af de i distriktskirurg Wittendorff's erklæring anførte omstændigheder herved tillades supplikanten i krigsrådets kirurgikat at påtage sig at helbrede arm- og benbrud samt forvriddinger under betingelse af, at han stedse til distriktskirurgen gør indberetning, når han tager nogen under behandling, på det at der fra bemeldte læges side dermed kan have tilsyn, for så vidt hertil skønnes at måtte være anledning, hvorhos det bliver at betyde supplikanten, at den ham herved meddelte tilladelse tabes, såfremt han indlader sig på andre end de ovennævnte kure, foruden at han i så tilfælde bliver at tiltale for kvaksalveri.

Det var en anderledes streng håndfæstning, Niels Kudsk måtte underkaste sig, end han vist oprindeligt havde tænkt sig, sikkert stolende på, at den mere almindelige tilladelse, som faderen havde haft, nok vilde blive overført til ham; åreladning var helt bortfalden, og den spillede endnu i de tider en stor rolle, og uden for Wittendorff's kirurgikat havde han aldeles ingen rettigheder.

Også i andre henseender skulde Niels Kudsk snart komme til at sande, at tiderne havde forandret sig. De første år mærkedes vel intet, men fyrrerne blev urolige år for ham.

Det begyndte 1840 med en anklage mod ham for fejlagtig bedømmelse og behandling af et sygdomstilfælde, en hoftebetændelse, som han mente var en forvriddning; han blev ganske vist frikendt både ved under- og overretten¹⁴), dog skulde han udrede alle af aktionen lovligt flydende omkostninger, men dommens motivering af frikendelsen viser bedst, hvor farligt et skråplan den slags særbevillinger var, thi han blev egentlig kun frikendt, fordi han måtte antages at have handlet i uvidenhed.

Det kunde næsten se ud, som om denne frifindelse har givet beboere på Mors anledning til nu at se at skaffe Niels Kudsk samme ubegrænsede tilladelse som faderen, thi 5. Marts 1841 satte 4 sogne i nørreherred på Mors, der har mest forbindelse med Thisted, en ansøgning i gang om, at Niels Kudsk måtte få tilladelse til at praktisere på Mors, og hertil sluttede sig 20. Maj 8 andre sogne i nørreherred i en anden ansøgning; ingen af dem indeholder noget særligt ud over almindelig anbefaling og ros samt de stadigt tilbagevendende, ikke nærmere dokumenterede påstande om, at patienter, der længe havde været behandlet af distriktslægen uden at blive helbredede, snart var blevne kurerede under Niels Kudsk's behandling, samt at det var forbundet med stort besvær for beboerne på Mors at føre de syge til Thy.

Ansøgningerne har et ret stort antal underskrifter, c. 160, men af præster har denne gang kun Sørensen i Solbjerg givet en særlig anbefaling; amtmand Faye stod på sit gamle standpunkt og anbefalede begge andragender "uden hensyn til, at distriktslægen på Morsø ikke måtte ønske sådant"; men både distriktskirurgen og fysikus stillede sig helt afvisende.

Fysikus Lind erklærede, at ansøgningernes grunde var urigtige eller i det højeste kun halvt sande, og mener, at man af al kraft bør modarbejde kvaksalveri, især da der nu er overflod af praktiserende

¹⁴ Distriktskirurg Nyrop ønskede dommen appelleret, men sundhedskollegiet svarede ham, at hans skrivelse herom indeholdt sådanne udtalelser om embedsmænd og autoriteter, at den ikke kunde forelægges kancelliet uden højst ubehagelige følger for ham; da Niels Kudsk ikke er helt frifundet, finder kollegiet sig ikke foranlediget til at søge sagen appelleret og ender med at give Nyrop en kraftig røffel.

og autoriserede læger; Niels Kudsk's dygtighed er for største delen indbildt, og han overtræder som bekendt jævnlige sin tilladelse og må derfor anses for aldeles uværdig til videre gunst.

Langt mere indgående er distriktskirurg i Nykøbing Nyrop's erklæring, der i skarpe udtryk kritiserer andragendets upålidelighed og fordrejelse.

”Ved at gennemlæse ansøgningen støder man først på følgende urigtige påstand: ”Da eksempler endog haves på, at arm- eller benbrudspatienter efter at have ligget en lang tid under distriktslægens kur har måttet uheldede overføres til N. Kudsk, hvor de i passende tid altid er blevne kurerede.”

Herpå kan jeg gense, at omtalte ikke er hændet i den tid, jeg har været distriktslæge, nemlig siden 17. Juli 1840, og var det sket i min formands tid, måtte jeg absolut være bleven underrettet derom; imidlertid har jeg aldrig hørt, at sligt er passeret¹⁵).

Vel har jeg (som praktiserende læge) såvelsom afdøde distriktslæge Norgaard haft eksempler på, at frakturisten straks efter, eller 8 á 14 dage eller 3 uger efter, at vi har begyndt kuren, har henvendt sig til N. Kudsk, som da har fortsat og endt kuren, men, vel at mærke, patienterne har altid forladt os (Norgaard og mig) efter en meget kort tid eller straks, efter at de har fået os til at anlægge en første forbindelse. Det udtryk ”lang tid” er altså urigtigt, hvilket også gælder om ”har måttet”, da der ikke har været nogen grund til at forlade os uden netop den iblandt almuen så indgroede vantro, at ethvert benbrud må under Niels Kudsk's behandling, når det rigtigt skal helbredes.

Derimod er ”uhelbredede” rigtigt, for så vidt at patienterne altid har forladt os efter meget kortere tid, end et benbrud behøver til at læges.

Omtalte er hændet mig med 3 frakturer i de 8 år, jeg nu har tilbragt her på Mors, og afdøde Norgaard er det hændet adskillige gange, uden at jeg kan angive hvor mange. Ethvert sådant tilfælde har nu Niels Kudsk troligen benyttet til på ægte kvaksalvermaner at erklære: ”at det var galt behandlet, måtte brækkes igen, da benet var sat urigtigt sammen etc., etc.”; i sandhed en høj grad af frækhed og utaknemlighed, da han just ved sådanne tilfælde har lært, hvad han forstår, idet han har set, hvorledes en ordentlig bandage skal anlægges efter kunstens regler, og iblandt andet har han på den måde set den sentinske bandage, som jeg havde anlagt.

Dernæst anføres i ansøgningen: ”Da Peder Kudsk levede, blev han stedse hentet til arm- og benbrudspatienter på Morsø, hvis kure både befordredes hurtigere og tillige på en mindre bekostelig måde”. Ordet ”stedse” er her urigtigt anvendt, da her endnu lever patienter, som er helbredede for benbrud af praktiserende læge Randrup¹⁶) (nuværende stiftsfysikus) og afdøde distriktslæge Norgaard.

”Hurtigere og mindre bekosteligt”, dette er også påstande, som er meget tvivlsomme, let at sige, men ikke let at bevise og desuden i sig selv en modsigelse; thi dersom Peder Kudsk ene og udelukkende behandlede alle benbrud, til hvem sigter da den brugte komparativ ”hurtigere og mindre bekosteligt”. Hvad det sidste angår, da vil jeg blot anføre, at jeg dette år har behandlet og helbredet (ene, uden at nogen klog kone eller mand har hjulpet mig) 2 fattiglemmer, den ene for fractura cruris, den anden for fractura antibrachii, for hvis kur jeg altså ikke får en skilling, da jeg ingen rejser har gjort, men patienten er ført til mig. Dersom nu Niels Kudsk skulde have kureret disse tilfælde, så måtte han have givet dem penge til.

Endvidere: ”Disse ulemper og besværligheder uagtet føres arm- og benbrudspatienter af Morsø stedse til Niels Kudsk, uden at distriktslægen i Nykøbing derved har mindste fortjeneste”.

Usandheden af denne påstand er såre let at bevise, da både afdøde distriktskirurg Norgaard har helbredet ej få frakturer, og jeg har, siden jeg kom til Mors, helbredet følgende, og måske flere, som jeg ikke har optegnet.

[Her følger navn, Opholdssted, år og fractures beskaffenhed for 15 personers vedkommende.]

Disse anførte er alle både hurtigen og fuldkommen blevet helbredede, så at de har fået fuldkommen brug af deres lemmer og uden deformitet, med undtagelse af nr. 4, hvis arm i lang tid efter led af den ved fractura olecrani sædvanlige krumning; dog skal dette senere være aldeles hævet; og nr. 15, som jeg i Marts 1841 fik i kur for en med fractura cruris kompliceret luksation af

¹⁵ J. C. Norgaard var distriktslæge i Nykøbing 1818-1839, Nyrop praktiserede der fra 1833.

¹⁶ H. M. Randrup praktiserede i Nykøbing 1803-1809.

fodledet, hvor der opstod ulceration i selve fodledet, hvem jeg endnu har i kur, men som jeg har været så heldig at helbrede uden amputation, da han nu allerede i 8 dage har kunnet gå uden stok og krykke.

Hvad ”fortjenesten” angår, da har den ikke været så ringe for nogle af de anførte, for andre derimod, som var fattiglemmer, har den været meget ringe eller så godt som slet ingen, og hos enkelte, som var uformuende, har jeg ladet mig nøje med et ringe honorar, netop for at det ikke skulde være grund til klage i denne henseende.

Af foranførte, hvis sandhed jeg tilbyder mig at bevise eller med ed at bekræfte, håber jeg at have bevist, at ingen benbrudspatient på Mors behøver at søge til Niels Kudsk i Nors, og at altså ansøgningen er ugrundet. Dog vil jeg ikke undlade at tilføje endnu en omstændighed der taler stærkt for ansøgningens ikkebevilling.

Niels Kudsk er som velbekendt en stor kvaksalver og har for nylig været sagsøgt for kvaksalveri og er igennem 2de instanser dømt ”fri for videre tiltale mod at betale procesomkostningerne”. Skønt man nu vel ikke kan kalde dette nogen straf; så er det dog ej heller nogen fuldkommen frifindelse, og for den, der har erfaret, hvor vanskeligt det er at få en kvaksalver dømt uagtet de tydeligste beviser, vil den omtalte dom give stærk formodning om begået kvaksalveri.

Blandt de mange eksempler herpå vil jeg blot anføre et, som nylig er passeret, og som jeg agter at angive for øvrigheden, for at Niels Kudsk igen kan blive sagsøgt.

I begyndelsen af dette år blev jeg kaldet til en tjenestekarl hos farver Vøller i Nykøbing. Patienten havde i nogle dage ligget syg formedelst en hævelse på det ene ben, lidt ovenfor fodledet. Hævelsen var spændt, rød, hed, smertefuld og opstået uden nogen udvendig vold af sig selv for få dage siden; da jeg vilde besøge patienten et par dage efter, blev det fortalt mig, at han var rejst til Thy til Niels Kudsk, som havde lagt ham i kur i sit hus og sagt ham, at det var en lykke, at han just kom til ham nu, thi havde han biet endnu en dag, så havde benet måttet afsættes!! Omtrent ¼ år derefter hørte jeg, at han endnu lå i kur sammesteds og var meget dårlig.

Dersom Niels Kudsk må behandle sådanne patienter, kan han lige så godt få fuldkommen licentia practicandi”.

Sundhedskollegiet sluttede sig ganske til fysikus og frarådede indtrængende, at andragender blev imødekommet, ja, det udtaler endog, at den saggivne, hvilken retterne frifinder for straf som kvaksalver på grund af hans uvidenhed om de sygdomme, han behandler, burde næppe forblive i besiddelse af en sådan tilladelse som den, Niels Kudsk tidligere har fået under forudsætning af duelighed hos ham i en vis grad, meget mindre bør den da udvides.

Denne gang fulgte cancelliet ikke amtmanden; 19. Aug. 1841 blev begge ansøgningerne afslåede.

Endnu engang forsøgte Morsingerne sig, men da var de trofastes antal rigtignok skrumpet stærkt ind; 26. April 1843 blev et nyt andragende af ganske samme art som de foregående sat i gang, men det fik kun underskrifter fra 4 sogne i nørreherred, og det synes endda at have knebet; det cirkulerede i alle sognene, men først et par måneder efter nåede det ind til amtet, der 3. Juni sendte det til herredsfoged Rummelhoff's erklæring.

Det er første gang, at en lokal juridisk embedsmand anmodes om at udtale sig; måske skyldes det, at amtmand Rosenkrantz, der havde afløst Faye, lige var tiltrådt og derfor har ønsket en udtalelse fra en mand, der var kendt med forholdene; det blev også den eneste gang; næste gang spurgte amtet ikke herredsfogden.

Herredsfoged Rummelhoff's erklæring er meget indgående og indeholder adskilligt af interesse, men den er for lang til at kunne gengives helt, og den bærer ret tydelige spor af, at en del af hans viden og synspunkter skriver sig fra svogeren, distriktslæge Nyrop, navnlig når han anfører enkelte beviser på Niels Kudsk's medicinske uvidenhed. Der er dog i erklæringen et punkt, som har krav på at fremhæves, da her første gang den person nævnes, som gav Kudskeslægten sit største ry; ”det er vel egentlig hans kone, der behandler patienterne, og af hvem enhver helst vil behandles, da hun med omhyggelighed skal besørge forbindingen og som bondekone betragtet har er dannet og godmodigt væsen, hvorimod han er en udannet og såre uvidende bonde, der vel har øvelse i aldeles

simple benbrud, men vistnok mangler alle fornødne kundskaber; og at han befatter sig med andet end det, hvortil han er berettiget, er en bekendt sag”.

Distriktskirurg Wittendorff der også blev afæsket en erklæring, kunde jo vanskeligt sige andet, end hvad han tidligere havde udtalt, og bemærkede, at der ikke var ført nogen bevist klage over misbrug af privilegiet til at praktisere i Thy; men han er dog denne gang så forsigtig at overlade til amtets modne dom at afgøre, hvorvidt der eksisterer trang til en slig kvasilæge på Morsø eller ikke”.

Den ny amtmand Rosenkrantz udtalte sig med stor forsigtighed; han er ikke utilbøjelig til at imødekomme beboernes ønske, men vil åbenbart ikke gå imod sine embedsmænds udtalelser; thi da Niels Kudsk's praksis på Mors vel måtte sættes under samme kontrol der, som den er underkastet i Thy, og distriktskirurg Nyrop ikke således som Wittendorff synes at sætte megen lid til Kudsk's duelighed, vilde et sådant forhold sandsynligvis give anledning til idelige kævlerier og beskyldninger; derfor tør han ikke anbefale det ansøgte, om der end ellers kunde være nogen anledning til at føje ansøgerne, når de dog vedbliver at føre deres lemlæstede syge den lange vej over til Thy.

Nu, omtrent 50 år efter, at Peder Kudsk havde fået sin tilladelse, har de officielle erklæringer en anden tone end dengang; der meste af den tidligere velvillighed og anerkendelse er forsvundet, navnlig over for Niels Kudsk selv, der ikke synes at have nydt den anseelse, som hans fader sad inde med, medens hans hustru, der nu for første gang nævnes, synes at være den, der bedst har forstået at holde traditionen i ære; selv den tidligere altid velvillige distriktskirurg Wittendorff har åbenbart mærket, at vinden nu blæser i modsat retning, og udtaler sig med diplomatisk forsigtighed om denne ”kvasilæge”.

Allerede inden dette gik for sig, havde der været uvejrhængt truende over Niels Kudsk's hoved, men var lykkeligt drevet over.

I slutningen af 1842 lader det til, at Wittendorff¹⁷⁾ har tænkt på at søge afsked, og rygtet herom skræmmede beboerne i Thy op, thi Niels Kudsk's bevilling gjaldt jo kun for Wittendorff's kirurgikat og kunde forstås således, at den faldt bort, når Wittendorff ikke mere var distriktskirurg. Det havde til følge, at der fra sognene Sennels, Hillerslev, Nors og Hjardemål, Øster og Vester Vandet, alle liggende nærmest ved Thisted, med deres præster og sogneforstandere i spidsen 2. Dec. 1842 blev indgivet et andragende om, at Niels Kudsk måtte beholde sin bevilling på livstid, hvis Wittendorff tog sin afsked; hertil sluttede 14. Dec. 1842 Thisted amtsråd sig og benyttede lejligheden til at se også at skaffe Mors den ønskede tilladelse ved at anbefale, at bevillingen kom til at gælde for hele Thisted amt.

Amtmand Faye, der på Grund af sygdom ikke havde været til stede i amtsrådsmøder og med årets udgang havde taget sin afsked, anbefalede varmt Niels Kudsk og hans andragende ud fra de samme anskuelser som tidligere.

Dette andragende, der af amtet blev indsendt til kancelliet 21. Dec. 1842, ses ikke at have været forelagt sundhedskollegiet, som jo også tidligere havde udtalt sig tilstrækkeligt tydeligt mod den slags andragender; heller ikke fandt det støtte hos kancelliet, der 17. Jan. 1843 resolverede, at det måtte have sit forblivende ved den engang givne bevilling, der ikke ophører ved distriktskirurg Wittendorff's afgang, men som for øvrigt ikke kan bevilges udvidet.

Der var jo altid en trøst for beboerne, at Wittendorff's afgang ingen betydning vilde have for Niels Kudsk's bevilling; den fik det så meget mindre, som Niels Kudsk døde kort før, at Wittendorff tog afsked.

Få år efter trak et nyt uvejr op over Niels Kudsk, da apoteker Dahlerup i Thisted i foråret 1845 klagede over, at Niels Kudsk ulovligt tilberedte og solgte medicin til sine patienter; selve klagen har ikke kunnet findes, men i en moderklæring udtaler Niels Kudsk, at han ifølge sin bevilling er nødt til og tillige mener sig berettiget til ligesom faderen at anvende forskellige midler; der har da heller aldrig hidtil været gjort indsigelse mod, at han fra apoteket forsynede sig med bestanddele til medikamenter, som han da selv blandede og solgte til de syge, når de straks skulde bringes i anvendelse. Midlerne bestod mest af dele, som han havde i sit eget hus, og som findes i enhver husholdning, eller i almindelige olier og spiritus, som kan købes såvel i enhver købmandsbutik som

¹⁷⁾ Wittendorff har vist da været svagelig, thi fra 1841 til hans død var N. P. V. Willemoes konstitueret i embedet.

på apoteker, men som han stedse købte på apoteket i Thisted, hvilket ligeledes var tilfældet med urter, når han manglede sådanne, som han ellers selv avler. For disse medikamenter tog han den betaling, som de selv kostede ham, og han gav aldrig indvortes men kun udvortes midler.

Distriktslæge Willemoes, der havde afløst Wittendorff, delte åbenbart dennes velvillige syn på Niels Kudsk; han siger, at han ofte har meget heldige kure at opvise og tilskriver det dels hans manuelle færdighed, dels den omstændighed, at han er i besiddelse af flere kompositioner af forskellige linimenter, der er gået i arv i hans familie, og som af ham anvendes og nyder den største tiltro hos den ellers medikamentsky bonde, der herved bevæges til en fortsat og langvarig brug deraf; da disse midler indeholder højst uskadelige ting og så vidt ham bekendt aldrig har afstedkommet skade, anser han der for ganske i sin orden, at Niels Kudsk selv tilbereder dem.

I henhold til denne erklæring tilskrev amtet kancelliet, at det ikke kunde antage, at Niels Kudsk havde gjort sig skyldig i noget ulovligt forhold ved at tilberede og sælge sine medikamenter, og hertil sluttede kancelliet sig i skrivelse af 22. Maj 1845.

Så havde Niels Kudsk fred resten af sine dage, indtil han efter længere tids svagelighed 52 år gammel døde i Nors 8. Februar 1849.

Allerede længe forinden synes jo imidlertid hans hustru at have været den, der særlig havde vundet befolkningens tillid, som hun forstod at bevare til sin død næsten 50 år senere.

Anne Kirstine Steentoft var datter af Christen Steentoft og Anne Kirstine Skaarup og født i Vester Vander 16. April 1809. Endnu ikke 18 år gammel blev hun 10. Nov. 1826 gift i Øster Vandet med den 30årige Niels Kudsk og er vel med ham draget ind i hans fædrene gård, der i 11 år havde savnet en husmoder, og hvor hun havde lejlighed til at gå i lære hos svigerfaderen og tage del i hans store kirurgiske virksomhed.

Med Anne Kirstine Kudsk når den gamle kirurgslægt sir højdepunkt, på en tid, da man netop skulde synes, at den nedarvede benbrudskirurgi måtte stunde mod sin ende. En ejendommelig og dygtig personlighed har hun sikkert været, og hun forstod at gøre sig afholdt af alle og bevare befolkningens tillid lige til sin død i 1897. Da har for første gang efter Mads Vang's død kirkebogen atter en tilføjelse som ved hans død: "Hun fungerede indtil sin død som benbrudslæge, til hvilken virksomhed hun havde erhvervet tilladelse efter aflagt prøve". Der ligger 136 år mellem de to eftermæler.

Stine Kudsk - under det navn var hun bedst kendt over hele Nordjylland og således skrev hun sig selv - var 40 år, da manden døde, og hun siger da, at hun i alle de år, han havde praktiseret, stadigt havde gået ham til hænde. Medens, som tidligere nævnt, herredsfoged Rummelhoff's dom om manden ikke er videre velvillig, omtaler han Stine Kudsk godt; men det må dog her fremhæves, at der i de attester, som skal omtales i det følgende fældes en helt anden og helt igennem rosende dom om ham både som menneske og som benbrudslæge, og det af mænd, der havde haft lejlighed til at lære ham langt nøjere at kende på nært hold end den fjerntboende herredsfoged.

Da Peder Kudsk døde, spillede sønnen vistnok en lille komedie med at lade, som om han ikke nærrede noget stærkt ønske om at fortsætte faderens kirurgiske virksomhed, og der gik som omtalt over 2 år, inden han ansøgte om privilegium. Nu gjorde Stine Kudsk det samme, men hun var betydeligt hurtigere i vendingen, thi hun brugte kun 6 uger om at lade sig overtale til at søge om at få mandens privilegium overdraget - og da det var vel opnået 31. Okt. 1849, giftede hun sig igen 14. Dec. 1849 med den 5 år yngre Peder Vestergaard Christensen, der slet ikke gav sig af med at behandle syge, og om hvem der ikke vides andet, end at han var Stine Kudsk's mand, og at han i en alder af 74 år døde i Nors 16. Febr. 1888.

"Under 31. Maj 1834 blev min nu afdøde mand Niels Pedersen Kudsk af Nors ved Thisted meddelt tilladelse af det kongelige danske kancelli til at kurere for arm- og benbrud samt forvridninger i det til Thisted henlagte distriktskirurgikat, imod at han stedse til distriktslægen gjorde indberetning, når han tog nogen under behandling, på det at der fra bemeldte læges side kunde have tilsyn, for så vidt det skønnedes, at dertil var anledning, og på et senere andragende ytrede kancelliet under 17. Juni 1843, at ovennævnte tilladelse ikke ophørte med den nuværende distriktslæge Wittendorffs afgang.

Da min mand i forrige måned ved døden afgik, var det vel ikke min agt at ansøge om at forundes samme tilladelse, som har været ham tilstået, men opfordret fra mange sider og af en stor del af denne egns beboere og jævnlig anmodet af patienter, der endnu indfinder sig hos mig for at søge hjælp, foranlediges jeg til at ansøge det høje justitsministerium om, at den samme tilladelse, som i så henseende har været meddelt min mand, nu må forundes mig.

Jeg vil tillade mig at bemærke, at i de mange år, min mand har praktiseret i denne retning, har jeg bestandig gået ham til hånd dermed, og at jeg i det sidste år, da svaghed forhindrede ham i selv at foretage sig noget, har, vel sandt under hans tilsyn, alene udført ret mange og deriblandt flere vanskelige kure med held.

Jeg har i alle henseender det samme kendskab til behandlingen af disse sygdomme, som min afdøde mand havde, og da mit hus nu engang er indrettet til at modtage patienter, medens de er under behandling, så antager jeg, at det vil blive erkendt for et gode for egnen, at folk, og især sådanne, som omstændighederne ej tillader at erholde så stadig lægetilsyn i hjemmet, som er nødvendig i slige tilfælde, kan blive modtagne og nyde kur og pleje under et.

For at det høje ministerium kan blive bekendt med, hvorvidt det er et almindeligt ønske her i egnen, at jeg må forundes den ansøgte tilladelse, vil jeg tillade mig at lade nærværende ansøgning cirkulere blandt sogneforstanderskaberne i de nærmeste herreder, hvis erklæringer jeg udbeder mig”.

Stine Kudsk bar sig således ganske ad, som Peder Kudsk for 55 år siden og med samme glimrende udfald; endnu flere end dengang, i alt 10 forstanderskaber med deres præster i spidsen, kommunalbestyrelsen i Thisted og hele amtsrådet gav hende meget rosende vidnesbyrd og udtalte, at det var et almindeligt ønske, at den søgte tilladelse måtte blive givet. Pastor Prior, der havde affattet erklæringen for sognene Nors-Tved's vedkommende, udtalte, at Niels Kudsk, der havde erhvervet sig almindelig tillid og agtelse ved sin dygtighed og uegennyttige iver, stadigt havde været assisteret navnlig under sin sidste lange sygdom af sin hustru, som med omhu og en ved lang erfaring erhvervet indsigt havde plejet og behandlet de patienter, som var indlagte under kur i deres hus, og at hendes kærlige og utrætelige deltagelse for de syge er noksom bekendt; selv føler hun kald til af ædle hensyn at fortsætte sin mands gerning til held og velsignelse, og det er derfor et almindeligt ønske, at hun må få tilladelse dertil.

Atter denne gang var der ikke, som forordningen påbød, fysikus, hvem amtmanden spurgte, men distriktslægen; og det blev ikke alene ham, men også den i Thisted tillige praktiserende læge Michelsen, der gav sit besyv med.

Det kan næsten se ud, som om dr. Michelsen har holdt lidt igen på distriktslæge Willemoes; deres i forening affattede erklæring er i alt fald ret forbeholden i sammenligning med Willemoes' udtalelser om Niels Kudsk i 1845. De siger, at Stine Kudsk på egnen anses for at besidde samme eller endog større duelighed end hendes afdøde mand, og at hun er dem bekendt for at være i besiddelse af gode gaver til at omgås og pleje syge, men de drister sig ikke til at afgøre, hvorvidt hun er i besiddelse af de anatomiske kundskaber, der danner en nødvendig grundvold for behandlingen af benbrud og forvridninger, og de kan derfor kun anbefale hende på det bedste som sygeplejerske; de anser det derfor for en nødvendig betingelse for meddelelsen af det ansøgte privilegium, at hun underkastes en tentamen for at godtgøre sin duelighed.

Amtmand Rosenkrantz, der 1843 stillede sig ret tilbageholden over for Niels Kudsk, havde i tidens løb fået en endog meget varm interesse for Stine Kudsk, der holdt sig trofast gennem årene, så varm, at han åbenbart ikke ønskede hende underkastet en tentamens tvivlsomme udfald, ja endog i sin erklæring gør en mildest talt dristig brug af de to Thistedlægers erklæring.

I de varmeste ord anbefaler han Stine Kudsk, der har ualmindelige evner til at pleje syge samt ret hensigtsmæssige sygelokaler i sin gård, og som har erhvervet sig endnu større tillid end manden i behandlingen af syge; han finder derfor af de samme grunde, som i sin tid var anførte for manden, og med særdeles hensyn til den af de herværende læger afgivne erklæring ikke nogen betænkelighed ved at anbefale det ansøgte, når ansøgerinden, der i øvrigt er en velhavende kone og kun af sand interesse for sagen har besluttet sig til at tilegne sig og udøve mandens for mange såre velgørende kunst, underkastes det samme lægetilsyn som hidtil.

Inden sagen nåede Justitsministeriet, var der allerede gået 3 måneder fra ansøgningens datering (23. Marts 1849); fra sundhedskollegiet vendte den tilbage med en erklæring, der i et og alt fastholdt kollegiers tidligere standpunkt; det fremhæver udtrykkeligt, i skarp modsætning til amtmanden, at lægerne i Thisted har ytret tvivl om hendes duelighed, og at fysikus i modstrid med forordningen ikke har afgivet sit vidnesbyrd; og til sidst udtaler kollegiet, at distriktslægens tilsyn er aldeles betydningsløst, da det kun lader sig tænke muligt, når lægen bor i samme by som den koncessionerede.

Sundhedskollegiets erklæring foranledigede justitsministeriet til at meddele amtmanden, at den søgte tilladelse ikke kunde ventes meddelt, med mindre supplikantinden kunde tilvejebringe det i forordningen af 5. Sept. 1794 befalede vidnesbyrd fra stiftsfysikus om at være i besiddelse af den fornødne duelighed.

Amtmanden, der så ganske havde forbigået fysikus, har vistnok trykket sig ved at meddele ham denne udtalelse, og sagen hvilede nu ganske roligt, indtil fysikus i midten af September kom til Thisted på apotekervisitats. En meddelelse herom må i forvejen være sendt til Nors, thi Stine Kudsk stillede straks i Thisted og skaffede sig på en tilsyneladende ret uskyldig måde et vidnesbyrd af fysikus, som skulde komme til at spille en afgørende rolle, hvilket Stine Kudsk indsendte med en meget klogt affattet skrivelse, der fik yderligere støtte af amtmanden uden at han fandt anledning til at underrette ministeriet om, at denne erklæring ikke var afæsket fysikus ad officiel vej.

Den 17. Sept. 1849 kom fysikus Lind til Thisted; som der sømmede sig ved en apotekervisitats i den tid, havde begge byens læger, Willemoes og Michelsen givet møde; efter vel overstået visitats, og rimeligvis dermed forbundet frokost og middag, har da Stine Kudsk's lavværge, sandflugtskommissær Lykke indfundet sig, eller måske været til stede hele tiden, og anmodet fysikus om at "undersøge denne kones kendskab til benbrud og forvridninger". I velvillig stemning går lægerne ind herpå, hvorpå fysikus er uforsigtig nok til at bevidne, "at jeg har fundet hende i besiddelse af sådanne almindelige kundskaber i disse sygdommes erkendelse og behandling, at jeg ikke påtvivler, at hun meget vel er i stand til med held at udføre en kur af lette og simple tilfælde, så meget mere som der fra hendes mands tid er bekendt, at hun yder patienterne megen omhu og al mulig pleje. Imidlertid er hendes kundskaber dog på ingen måde af den beskaffenhed, at et vidnesbyrd kan meddeles hende således, som forordningen forlanger for at kunne tildeles en selvstændig licentia practicandi".

At Stine Kudsk så lod gå næsten en måned, inden hun indsendte denne erklæring til justitsministeriet, har nok haft sine gode grunde; skulde monstro amtmanden have været bortrejst? Sikkert er det, at den medfølgende ny ansøgning var meget klogt affattet, idet hun erklærede, at hendes mand aldrig havde haft nogen licentia practicandi, og at hun kun ønskede ligesom han at kurere under distriktslægens tilsyn og at anmelde til ham, hver gang hun tog en patient under behandling.

Denne ansøgning indsendte amtmand Rosenkrantz til justitsministeriet med en ny anbefaling, i hvilken han ikke tog i betænkning at udtale, at den var "ledsaget af en hende nu, efter at hun har underkastet sig den i forordningen af 5te Sept. 1794 § 6 befalede prøve, erhvervet attest fra stiftsfysikus Lind"!

Efter 8 måneders forløb gik Stine Kudsk endelig, på trods af sundhedskollegiets bestemte modstand, af med sejren, thi 31. Okt. 1849 meddelte justitsminister Scheel amtmanden, at i betragtning af det i stiftsfysikus' attest oplyste tillades det herved supplikanrinden i Thisted lægedistrikt at helbrede for arm- og benbrud samt forvridninger under betingelse af, at hun stedse til distriktslægen gør indberetning, når hun tager nogen under behandling, for at der fra bemeldte læges side dermed kan have tilsyn, for så vidt hertil skønnes at måtte være anledning, hvorhos det bliver at betyde supplikantinden, at den hende meddelte tilladelse tabes, såfremt hun indlader sig på andre end de ovennævnte kure, foruden at hun i så tilfælde bliver at tiltale for kvaksalveri.

Samtidigt hermed meddelte ministeriet sundhedskollegiet, at det "i anledning af et fornyet andragende fra ovennævnte enke, og efter at stiftsfysici vidnesbyrd var blevet erhvervet, havde tildelt hende tilladelse til i Thisted lægedistrikt og under distriktslægens tilsyn at kurere for arm- og benbrud samt forvridninger".

Det er forståeligt, at kollegiet blev fortørnet både over at være blevet forbigået ved dette "fornyede andragende", og over at ministeriet havde givet tilladelsen ene støttet på fysici "vidnesbyrd" og ligeledes, at det lod sin vrede gå ud over fysikus Lind, hvis udtalelse kollegiet måtte antage gik lige mod dets egen, og det skrev derfor til fysikus og anmodede om en genpart af dette vidnesbyrd. Denne indkom 28. Nov. ledsaget af en skrivelse, hvori Lind ytrede sin forbavelse både over, at konen ifølge dette vidnesbyrd havde fået sin ansøgning bevilget, og at sagen ikke havde været forelagt kollegiet, samt gav den oplysning, at sagen ikke var kommen ham til erklæring på officiel måde, lige så lidt som han vidste, at der atter var indgivet nogen ansøgning; under hans sidste nærværelse i Thisted for at visitere apoteket fremstillede konen sig for ham for at erholde hans vidnesbyrd, hvorpå han eksaminerede hende i begge lægers overværelse, og da disse "ikke lod til at være hende ugunstige", meddelte han hende den medfølgende attest.

Så resignerede kollegiet; nu da tilladelsen var given, var der intet videre at foretage i den sag; men når man sammenligner den formelle korrekthed, hvormed det gamle danske kancellis ret egenmægtige mænd havde behandlet de tidligere sager, selv når de også gik imod sundhedskollegiet, forbavses man unægtelig over den mangel på hensyn og form, hvormed allerede dengang en dansk justitsminister, tilmed en af de første under det konstitutionelle kongedømme, optrådte over for kollegiet. Den falder godt i tråd med den egenmægtighed og snuhed, som Stine Kudsk's høje beskytter amtmanden også udviste i denne sag, ved først på trods af al lov at undlade at afæske stiftsfysikus en erklæring og derefter, underrettet om nødvendigheden heraf, atter at undlade det; det er vanskeligt at værges sig mod den formodning, at det er amtmanden, der har givet Stine Kudsk det gode råd at vente, indtil fysikus kom på visitatsrejse og da aflokke ham en erklæring, som med ny støtte af amtmanden kunde indsendes til ministeriet, der på denne ejendommelige måde da fik den ønskede erklæring, som ministeriet måtte tro var fremkommet ad korrekt vej.

At man på egnen også har haft sine tanker om, hvorledes det ved denne lejlighed var gået til, fremgår af en udtalelse af læge E. Hennings under en avisfejde i 1870: "Jeg skal vel vogte mig for at undersøge, ved hvilke midler bevillingen blev opnået".

Til sin død sad Stine Kudsk nu uanfægtet i besiddelse af sin bevilling og udfoldede i de mange år en stor og viden om bekendt virksomhed som benbrudslæge; og hun forstod bedre end manden at værne sig mod klager; hun var vistnok både klogere og dygtigere og havde åbenbart større personlig sympati, også blandt de omboende læger, hvor meget de end kunde have at udsætte på hendes resultater.

Helt uanfægtet i bedømmelsen af sin virksomhed kom Stine Kudsk dog ikke til at gå livet igennem, selv om hun ikke personligt blev draget ind i striden; dertil var hendes venner for kritkløse i deres beundring af hende og fremkaldte derved en offentlig disput om hendes virksomhed, som hun selv skal have følt sig ilde berørt af.

Anledningen var en indigneret meddelelse i "Skive Avis" om, at en pige på Spøtrup 12. Maj 1870 havde fået begge sine ben knuste i et mølleværk; skønt den tilkaldte læge havde tilrådet at føre hende til sygehuset i Skive (c. 2 mil), for at der kunde foretages amputation, var det efter hans bortrejse blevet besluttet at føre hende til "en klog kone" i Thy, en vejlængde af c. 7 mil med overfart over Sallingsund og Vildsund, hvorfra hun 16. Maj kom tilbage som lig. Rimeligvis har sagen givet anledning til megen omtale, thi 2. Juni fandt stiftsfysikus Lind sig beføjet til i et inserat i "Thisted Amtsavis" (for 7. Juni) at advare mod at tro, at Stine Kudsk var dygtigere end en ordentlig oplært og studeret læge; men han tilføjer, at hun ikke er ukyndig i at bringe et benbrud i lave og i at sætte i led, når der ikke er komplikationer til stede.

Heraf udviklede der sig i "Thisted Amtsavis" en lang avisfejde, som fra lægestandens side førtes af E. Hennings, der benyttede lejligheden til at rette angreb på denne privilegerede benbrudsvirksomhed, som han havde godt kendskab til, da han havde praktiseret i Nykøbing fra 1851 og i Thisted fra 1862. Særlig forbitrelse vakte han ved at opfordre folk fra andre egne til at besøge amtet, de vilde da der finde forholdsvis langt flere vanføre end andetsteds. Hans angreb var vel skarpe, men holdt i en sømmelig tone, hvad ingenlunde kan siges om adskillige af de svar, som

proprietærer, gårdmænd, skipperne, skolelærere, beboere i Thyland, sogneråd, ja endog et helt "Landboforeningsmøde" gav ham i både korte og lange artikler.

Mod en særlig ærekrænkende artikel mødte til sidst Hennings frem med en erklæring fra fysikus Lind, der bestemt tilbageviste en del vitterlige usandheder om Hennings og hans lægeuddannelse og sluttede med, "at de anker, som Hennings har ført over den berømte madam Stine Kudsk, vistnok i det væsentligste tiltrædes af alle læger i amtet".

Så fandt redaktionen det 19. August endelig på tide at afslutte striden, som den mente var ved at miste interesse over for de store begivenheder i den fransk-tyske krig.

Under diskussionen var der i øvrigt blevet oplyst, at Stine Kudsk havde været langt klogere end den ulykkelige pige og hendes dårlige rådgivere; thi da de morgenen efter ulykken endelig nåede til Nors, nægtede hun at ville have noget med behandlingen at gøre, hvorfor to læger fra Thisted blev tilkaldte, der på stedet foretog amputation. Dette oplyses i et inserat i "Thisted Amtsavis", der har til hensigt at undskylde og delvis forsvare dem, der bar ansvaret for det skete, idet det fremhæves, at det var pigens eget ønske at blive ført til Nors, skønt behandlingen på sygehuset i Skive vilde have været gratis; nu var omkostningerne løbet op til over 100 rdl. Inseratet er undertegnet af sognerådsmedlemmerne i Rødding med pastor Brix i spidsen.

Også til København nåede dønningerne af striden, idet "Folkets Avis" optog fysikus Lind's inserat og hertil føjede nogle bemærkninger om, at Stine Kudsk dog vist var dygtigere end fysikus vilde erkende; thi da prof. med. Sommer for nogle år siden opholdt sig i Nors, besøgte han oftere "lasarettet" og erklærede sig fuldkommen tilfreds med behandlingen; kun om et tilfælde, en hofteskade, mente han, at hoften burde brændes, hvortil Stine Kudsk svarede: "A brænder aldrig mine patienter, og hvis han blot bliver her i 14 dage, skal han få syn for sagen, at det kan kureres uden at brændes". Og til sin forbavselse fik professoren det at se, da den helbredede selv kom og lod sig undersøge af ham.

Der var en slem bjørnetjeneste, der hermed blev gjort Stine Kudsk, og Hennings greb den da også straks, idet han fremhævede, at Stine Kudsk aldeles ikke kendte de affektioner, i hvilke læger anvendte brænding, og at hun var "klog" nok til at forstå, at hun vilde have sin bevilling forbrudt, hvis hun påtog sig at "brænde"; men historien var tillige et vidnesbyrd om, at hun alt for mange år siden må have overtrådt sin bevilling, der kun giver hende ret til at behandle "lettere benbrud og forvridninger", under hvilke kategorier "hofteskade" (coxitis) aldeles ikke henhører.

Seks år senere vovede atter et forsigtigt angreb sig frem i "Morsø Avis" i anledning af, at en 75årig mand efter et alvorligt ulykkestilfælde havde ladet sig føre til Nors; men alt, hvad der kom ud deraf, var, at patienten længe efter offentlig erklærede sin tilfredshed med efter 7 ugers behandling at være helt rask.

Derefter vides Stine Kudsk's navn kun engang endnu at være fremdraget i en avisartikel, men det var til gengæld så langt borte som i Omaha i Nebraska, hvor "Danske Pioneer" 11. Jan. 1883 i en diskussion om kvaksalvere med megen varme omtalte hende.

Begge Stine Kudsk's ægteskaber havde været barnløse, og hun havde da fra c. 1855 optaget i sit hjem et af slægtens børn, Niels Kudsk Pedersen Bach, født 28. Juli 1851 i Vester Vandet, og ham ofrede hun fra nu af al sin moderlige kærlighed. Hun lod ham gennemgå realskolen i Thisted fra hans 10de til hans 15de år og oplærte ham derefter i behandlingen af patienterne, åbenbart med det formål for øje at få privilegiet overdraget til ham; og med klog beregning søgte hun allerede i levende live at nå dette mål.

I 1881, da Stine Kudsk selv var fyldt 72 år og plejesønnen var næsten 30 år, lod hun ham 10. Maj indsende et andragende om at måtte udøve samme virksomhed som hun, idet han i de c. 15 år, i hvilke han havde gået plejemoderen til hånd, mente at have erhvervet sig et sådant kendskab til behandlingen af arm- og benbrud samt forvridninger, at han følte sig duelig til selvstændig at kunne helbrede sådanne tilfælde.

Da ansøgningen ikke blev bevilget, er der ingen anledning til her at komme nærmere ind på dens enkeltheder, men det skal omtales, at den begynder med en i alle henseender rigtig fremstilling af, hvorledes forholdet havde udviklet sig lige fra Mads Badskær's dage, hvilket viser, hvor godt traditionen var bleven holdt vedlige i denne gamle virksomhed, en fremstilling, der netop har gjort det muligt her at følge og nærmere at udrede den historiske udvikling.

Stine Kudsk gav naturligvis selv sit ord med til fordel for plejesønnen, men hun har vistnok da allerede været mærket af alderen, hendes underskrift på den korte anbefaling har tilføjelsen: ”med ført pen”. Udadtil har hun dog sikkert virket med al sin dygtighed og afholdthed; til en lang række af sogneråd blev der udsendt trykte blanketter: ”Herved tillader man sig på det bedste at anbefale, at ungkarl Niels Kudsk Pedersen Bach i Nors meddeles bevilling til at være sin plejemoder, Stine Kudsk's, medhjælper som arm- og benbrudslæge samt ved forvridninger, på samme vilkår, som hun har tilladelsen ifølge bevilling af 31. Okt. 1849 Sogneråd, den 1881”.

Ikke mindre end 44 sogneråd skrev under på disse blanketter; begge de tidligere sognepræster Prior og Madsen sluttede sig hertil og til sidst naturligvis også amtsrådet; og med særlig varme gik atter Stine Kudsk's gamle ven Rosenkrantz, den tidligere amtmand, i ilden, kraftigt opfordret dertil af nogle af de lokale spidser; han udtaler endog, at der, så vidt ham bekendt, i et tidsrum af over 100 år, hvori slægten har praktiseret, ingensinde har været rejst tiltale mod nogen af den for misbrug af den tildelte bevilling.

Mod al denne overstrømmende velvilje gik lægernes mere nøgterne betragtninger. Distriktslæge S. Fenger, der havde tilsynet med virksomheden, meddeler, at Stine Kudsk hver eller hveranden måned indsendte beretning om de sygdomstilfælde, hun har haft i kur, og at han desuden har haft lejlighed til 3 á 4 gange om året at se hendes sygestuer, der er gode; sengene er almindelige senge, og patienterne syntes at være tilfredse med opholdet og behandlingen, om hvis resultat han ikke kan udtale sig, da han ikke har set nogen af patienterne senere. Om hendes plejesøn udtaler Fenger, at han overværede en eksamination af ham, som fysikus Bentsen underkastede ham, efter hvilken han ikke syntes at have blot de mest elementære forestillinger om anatomi.

Langt skarpere udtalte distriktslægerne Mulvad i Vestervig og Faartoft i Nykøbing sig om Stine Kudsk og hendes virksomhed, som hun ikke holdt inden for det hende tilladte område, da hun ikke blot behandlede læsioner, selv af den alvorligste art, men også lamheder, ondartede svulster, kræft, benedder o. s. v., og de fraråder derfor at udstrække tilladelsen til plejesønnen, som de i øvrigt ikke kender, da han ikke har anden adgang dertil end den, at han har assisteret plejemoderen ved hendes behandling med ”spjelker” og ”smørelse”.

Fysikus Bentsen fraråder i overensstemmelse med distriktslægerne og efter selv at have undersøgt forholdene bestemt at give N. K. P. Bach en sådan tilladelse, men udtaler i øvrigt om ham, at han anses for et retskaffent menneske, og at han, efter hans udtalelser til fysikus, synes til dels imod eget ønske ved pression fra forskellig side at være bevæget til at ansøge om at forsætte Stine Kudsk's virksomhed.

For første gang i de næsten hundrede år, der var gåede siden Peder Kudsk's dage, optræder den overordnede lokale myndighed bestemt mod at give tilladelse til fortsat virksomhed. Amtmand Unsgaard omtaler Stine Kudsk og hendes virksomhed i smukke ord; alle er enige om, at hun er en omhyggelig sygeplejerske, der har draget omsorg for sine patienter i rummelige og rene lokaler for en meget moderat betaling, hvortil hun, der sidder i særdeles gode kår, let er i stand; og det er ganske rigtigt et almindeligt ønske, at hendes plejesøn må erholde tilladelse til at fortsætte hendes virksomhed. Men på den anden side påstår lægerne, og vistnok ikke med rette, at hun i sin uvidenhed ikke sjældent har behandlet sygdomme, der ikke henhører under den hende meddelte tilladelse, og derved har været årsag i, at ikke få er blevne krøblinge for livstid, hvilket kunde være undgået, hvis de var blevne behandlede af en læge.

Da der nu er rigeligt med læger, og befolkningen for største delen har tabt sin sky for at henvende sig til disse, og efter at videnskaben har gjort vidunderlige fremskridt, hvorom hverken Stine Kudsk eller hendes plejesøn har anelse, fraråder amtmanden bestemt at give den søgte tilladelse, da den vil volde megen skade og give anledning til hyppige kompetencestridigheder.

Sundhedskollegiet udtalte sig ganske i overensstemmelse med de lokale læger, og denne gang gik kollegiet af med sejren: 6te Okt. 1881 meddelte justitsministeriet amtmanden, at andragendet var afslået.

For Stine Kudsk har dette afslag sikkert været en skuffelse, dertil havde hun i for mange år været vant til at have medbør; men i hendes eget liv vilde tilladelsen vel næppe have gjort nogen stor forandring; hvor gerne hun end havde afgivet noget af sin dygtighed til plejesønnen, af sin myndighed har hun næppe tænkt på at afgive noget, det plejer folk af hendes støbning ikke at gøre. Hun vedblev da også endnu i henved 16 år at pleje og behandle sine syge, stadigt med plejesønnens hjælp, lige til hun næsten 88 år gammel døde 25. Febr. 1897, skuende tilbage over en kirurgisk virksomhed, der vistnok havde strakt sig gennem alle de 70 år, der var forløbne, siden hun som attenårig hustru drog ind i den gamle kirurggård i Nors.

I "Thisted Amtsavis" mindedes Stine Kudsk i en lang sympatisk artikel, som i mer eller mindre forkortet form gik over i "Morsø Avis", "Morsø Dagblad", "Løgstør Avis", "Viborg Stiftstidende", "Nationaltidende" og muligvis endnu flere blade; og få dage efter pristest hun i samme blad i vers, der mere velmenende end velklingende sikkert er et sandt udtryk for egnens dom om hende.

Nu ligger du fældet på dit eget lasaret
mer stille end alle de andre
med brudte lemmer, du lægte ømt og let,
så glade de bort kunde drage¹⁸).

Nu ligger du her på din egen klinik
i ligseng med lagnerne hvide,
men "Tusinde" var de, som lægedom fik
her under din kur den blide.

Nu virket er slut og dagværket endt
for de hænder så fine, bløde,
hvis mage ej sårede stakler har kendt
til pinende brud at forsøde.

Hos dig var der dejligt i landlig idyl
med brudte lemmer at komme,
thi alle forlod dit rare asyl
karske, før lang tid var omme.

Må jeg dig flette en liden krans
med blomster af tak til alle sider,
men den største foroven skal være hans,
der gav, der tog og var med alle tider.

Må jeg få lov at være tolk
for hele den store skare
og sige "Tak!" fra disse folk,
som nu dig kærligt i mindet bevare.

Få dage senere, 6. Marts, samledes ved Nors' smukke, gamle granitkirke henved 400 af Stine Kudsk's venner og patienter for at vise hende den sidste ære, inden hun sænkedes i den grav, hvor hendes to forgængere i privilegiet, svigerfaderen og manden, forlængst havde fundet hvile.

¹⁸ Vistnok trykfejl for "vandre".

Imellem 17. Marts 1699, da Laurids Badskær blev begravet i Vang, og 25. Febr. 1897, da Stine Kudsk døde i Nors, ligger næsten 200 år; den kirurgiske virksomhed, der havde sit hjem i disse fjerne egne, har da vel nok strakt sig over c. 250 år, og i de sidste 100 år havde den lovlighedens stempel som privilegeret virksomhed. Endnu lever i Vang mindet om den for erfaringen i kirurgien vidtberømte Mads Lauridsen, endnu kan den gård påvises, hvori han boede, ganske vist forlængst ombygget efter en ildsvåde, og endnu kan der i Nors fortælles om, hvad Peder Kudsk og hans søn Niels har udrettet, skønt næppe nogen nulevende kan have tydelig erindring om den sidste, der døde for 65 år siden.

Et lille ganske karakteristisk træk har en ældre læge fra Mors fortalt om Niels Kudsk. Det hændte, vistnok i trediveerne i forrige århundrede, at en mand under istandsættelse af kirketårnet i Nykøbing faldt ned og kom til skade; lægen, der blev tilkaldt, lod sende bud efter Niels Kudsk og sagde, da han kom: ”Kan du nu sørge for det udvendige, skal jeg nok kurere det indvendige”. Historien er vist ikke usandsynlig, når man erindrer det ganske gode forhold, hvori familien Kudsk synes at have stået til flere af de omboende læger, rigtignok mindst til dem på Mors. Det er i det hele karakteristisk for dette forhold, at de læger, der personligt kom familien nær, stedse har været mest tilbøjelige til at se overbærende på de ikke altid lige heldige resultater af dens kirurgiske virksomhed, medens de læger, der ikke kendte familien personligt men kun så resultaterne, dømte den langt strengere.

Stine Kudsk's gård i Nors 1890.
Yderst til venstre Stine Kudsk og plejesønnen Niels Kudsk.

Er det vanskeligt at danne sig nogen nærmere forestilling om personerne i de ældre led, stiller forholdet sig noget anderledes for Stine Kudsk's vedkommende; der er kun 17 år siden, at hendes næsten 50årige virksomhed som privilegeret benbrudslæge blev afsluttet ved hendes død, og der lever derfor endnu mange, som godt erindrer hende, enkelte helt fra hendes yngre dage, før hun endnu selvstændigt drev kirurgisk virksomhed.

På grundlag af ganske vist spredte og ret tilfældige oplysninger, dels mundtlige, dels skriftlige, der velvilligt er meddelte, skal det da her forsøges at give et skitseret billede af hende.

Om et er alle enige, læger og lægfolk, at rose hende som menneske og personlighed; i hendes yngre dage en smuk bondekone med mørke, kloge og livlige øjne, og navnlig omtales fra flere sider hendes ualmindelig smukke, fine og bløde hænder, der gjorde hendes behandling så tiltalende. Selv tilså hun mindst to gange daglig patienterne i sit hjem, hvor der i det rummelige stuehus i 4 dobbeltsengsværelser var plads til 8 patienter; men kneb det, kunde der skaffes plads til flere, dels i udhusene, dels i nabogårdene, så at antallet løb op til henimod 20.

Over patienterne førtes der, i hvert fald fra 1859 til 1892, skematiske oplysninger i en dertil særligt indrettet protokol med trykte rubrikker; den er endnu i plejesønnens eje; ifølge denne journal blev der årligt behandlet c. 75 patienter, men mange med forbigående ubetydelige læsioner blev slet ikke indførte, og i de sidste 5 år, da Stine Kudsk var gammel og svagt seende, blev den ikke ført¹⁹).

Af Stine Kudsk's forhold til sine patienter og af livet på gården under hendes styrelse har en lærer på Mors givet følgende skildring:

”Mange af Stine Kudsk's patienter - blandt hvilke og meddeleren her har været vil med mig bevidne, at hun i sin virksomhed var dygtig, hensynsfuld og bestemt. Hun kunde under behandlingen komme med en lun vittighed for at bortlede patienternes tanker fra smerterne, og hun yndede også at høre vittigheder fra andre, som hun under passende lejlighed kunde gengive på den for hende særegne tiltalende måde. Hun havde bøger og blade at give patienterne at læse i, og kunde en og anden f.eks. spille harmonika, og musikken var god, åbnedes dørene til de andre patienter, ja, selv gårdens folk måtte glæde sig derved. Alle i gården havde frihed, når lejlighed gaves, til at gå ind og tale med patienterne, og var der en af dem, der ikke befandt sig vel, var Stine Kudsk gerne rede til at ofre en del af sin tid på at tale med vedkommende, og hun havde i mange tilfælde held til at berolige. Hun var i det hele agtet af alle som en moder. Hun så gerne, at stedets lærer kom i hendes hjem, da hans livlighed og meddelsomhed tidt kunde være kær for patienterne, og for øvrigt var hun glad for enhver, der havde sind for at være de tilskadekomne både til trøst og opmuntring. Langt de fleste vil erklære, at de befandt sig vel tilfreds ved at være i hendes klinik.”

Et lignende varmt vidnesbyrd gav den nylig afgåede sognepræst i Nors hende, da plejesønnen i 1881 søgte om bevillingen, og føjede hertil sin anbefaling for denne:

”Som præst deroppe kom jeg i berøring med overordentlig mange, der søgte til Stine Kudsk; jeg har selv set den mageløse kærlighed og omhu, der blev vist alle - uden forskel - både af Stine Kudsk og hendes plejesøn Niels Kudsk; og af alle, jeg har talt med - og det er mange - har jeg kun hørt en eneste glæde over at være kommet under deres behandling og lutter tak, både med hensyn til hende selv og hendes plejesøn. Hun har været til hjælp og velsignelse for uendelig mange i sit lange liv; den arv vil troligt blive taget op af ham, det er der ingen tvivl om”.

Dommen over hendes virksomhed som kirurg og navnlig over resultaterne er derimod stærkt afvigende, når det gælder lægers eller lægfolks udtalelser. Lægfolk er altid tilbøjelige til at huske og fremhæve de gode resultater, ”mirakelkurene”, medens de dårlige glemmes eller forbigås i tavshed; og lægerne, der af erfaring ved, hvor let tilsyneladende svære kontusioner kan forløbe, er vel nok tilbøjelige til at gøre netop det modsatte. Der er i de meddelelser, der har stået til rådighed, af lægfolk anført en del vidunderkure, men absolut ingen mislykkede; den slags udtalelser kan der ikke tillægges videre betydning. Der er på den anden side tidligere fremdraget, at der af læger hævdedes, at der ikke var noget amt i Danmark, hvor der fandtes så mange vanføre efter benbrud som i Thisted amt. På dette punkt har udtalelser fra et par nulevende læger, der længe og i stor udstrækning har haft lejlighed til at kende dels Stine Kudsk selv dels resultaterne af hendes behandling, større værdi.

”Stine Kudsk nød stor anseelse som benbrudslæge her på egnen, og det ikke blot hos almuesfolk, men også hos dannede og oplyste mennesker; det betragtedes som en fastslået kendsgerning, at ingen nok så dygtig læge kunde måle sig med hende, når det gjaldt om at hele et benbrud eller sætte en arm i led. Almuen tilskrev ”Stine Kudsk's smørelse” en vidunderlig virkning, medens mere oplyste folk havde en teori om ”en hende medfødt fin følelse i fingrene”. Hun skildredes som en

¹⁹ Medicinsk-historisk Museum ejer følgende af Stine Kudsk udstedte attest, som 1894 har været fremlagt for sessionen i 5te udskrivningskreds: ”Den af mig førte patientjournal udviser, at ungkarl Niels Chr. Andersen Rolighed (søn af gårdejer Peder Chr. Rolighed af Dråby, Mors) har haft sit venstre ben brækket og af mig (efter den mig tildelte kgl. bevilling) taget under lægebehandling d. 20. Okt. 1890, hvilket herved bevidnes.” Nors pr. Thisted, d. 1. Oktober 5893. Stine Kudsk.

brav og ordentlig kone, der ikke som andre ”kloge koner” gav sig af med trolddom, men behandlede sine patienter med bandager og lægende urter; der kan heller ikke være tvivl om, at hun reponerede flere luksationer og fik flere benbrud under behandling end alle egnens læger tilsammen; jævnligt hentedes lægen ud for at lægge en første forbindelse, så at patienten kunde føres til Nors²⁰).

Resultatet af hendes behandling var naturligvis i mange tilfælde tilfredsstillende, men det regnedes hende da heller ingenlunde til last, om et ben blev skævt eller et led stift, den pågældende havde dog ”beholdt sine lemmer”. Værre var det, at ikke blot simple luksationer og ukomplicerede benbrud toges under behandling, men også benedder, ondartede sår, kræft, lamhed m. m., ”som lægerne ikke kunde kurere”.

Hvor spørgsmålet drejede sig om, hvor vidt der forelå et benbrud eller kun en kontusion, havde Stine Kudsk sin egen diagnose; benet var i sidste tilfælde ikke brækket, det var kun ”skivret”, eller også var det kun ”et lille ben”, som var brækket. Begrebet ”skivret” lever endnu i befolkningen, uden at det nogensinde har været mig muligt at komme på det rene med, hvilken forestilling der forbindes hermed²¹).

Prognosen stilledes i almindelighed ret alvorlig, desto større var æren, når patienten helbrededes; jeg erindrer således et tilfælde, hvor en anset mand her på øen kom til skade ved at vælte; han kørtes straks til Nors, hvor Stine Kudsk erklærede, at låret var brækket og tillige ude af led; 3 uger efter spadserede han rask omkring! Manden lever endnu i den tro, at dette glimrende resultat skyldes Stine Kudsk’s kunst”.

Medens den læge, som har givet ovenstående meddelelse, selv ikke har kendt Stine Kudsk, men som barnefødt på Mors og læge der i over 25 år inden Stine Kudsk’s død haft godt kendskab til hendes virksomhed og dens resultater, skyldes den følgende udtalelse en fremragende sygehuskirurg, der som embedslæge i en længere årrække havde særlig god lejlighed til at følge Stine Kudsk’s virksomhed, da han i henhold til hendes privilegium var forpligtet til på embeds vegne at føre tilsyn med den.

²⁰ Ved Stine Kudsk’s begravelse var til stede en mand fra Mors, som fortalte, at han repræsenterede 7 søskende, der alle havde været behandlet i ”klinikken” for arm- eller benbrud.

²¹ Det er muligvis en forvanskning eller misforståelse af det gamle udtryk ”skæver”, der betyder indvendig sygdom, forhærdelse ”skæverben” er sygdom i benene (Kalkar’s Ordbog).

”Stine Kudsk’s ”resultater”, hvad benbrud og luksationer angår, var kun triste; derimod benyttede hun efter familiens traditioner en selvlavet smørelse, der bestod af olje, møjje og terpentinolje, til at behandle kontusioner, gamle distorsioner o. s. v., og som hun tilskrev vidunderlige virkninger, og som omtaltes med ærefrygt af befolkningen; men samtidigt anvendte hun en meget omhyggelig massage, og det var den, der hjalp. Hun har ved den opnået udmærkede resultater; havde vi læger haft øje herfor, så havde vi kunnet drage god lære af Stine Kudsk’s ”behandlinger”.

Et bevis på det gode forhold mellem Stine Kudsk og denne hende overordnede embedslæge, er det fotografi af hende, som hun selv forærede ham, og som velvilligt er stillet til rådighed her. Det viser hende som den vel c. 60årige statelige, lidt købstadsklædte gårdmandskone med det kloge, skarpe blik, der endnu, sløret af alderen, skimtes i det andet billede, da hun er vendt tilbage til det for den gamle 85årige kone så prydelige hovedklæde.

Da dette fotografi blev taget, var Stine Kudsk’s syn allerede stærkt svækket, og året efter, det sidste hun levede, var hun omtrent helt blind; men sine åndsevner bevarede hun til det sidste. I disse år passedes virksomheden næsten helt af plejesønnen, og efter hendes død manglede det ikke på opfordringer, også i de lokale blade, til ham om at indgive ansøgning om at forsætte plejemoderens kirurgiske virksomhed, hvad han dog ikke gjorde. Men i det gamle, velstående gårdmandshjem har han med sønlig pietet fredet om alle minderne om den højtelskede plejemoder²²); endnu står gården udvendigt og indvendigt næsten uforandret, som den var i hendes tid; i sygeværelserne står endnu sengene og alkoverne med deres omhæng, overalt hersker den gennemførte orden og renlighed, som altid havde gjort Stine Kudsk’s sygestuer så tiltalende for de mange lidende, der søgte til dem.

Gæstfrit tager Niels Kudsk mod den, der kommer til hans hjem for at tale med ham om plejemoderen og hendes virksomhed, og man føler, hvor stor en glæde det er ham at dvæle ved mindet om hende; selv ude af stand til at gå så langt, er det ham magtpåliggende, at også gravstedet på den nærliggende kirkegård bliver set; over Peder Kudsk’s grav dækker endnu den store, flade ligsten; op over den hæver sig en høj, sleben granitsten med Stine Kudsk’s navne, på begge sider af denne står mindre marmormonumenter over hendes to mænd. Og til minde om plejemoderen har Niels Kudsk i 1897 stiftet et legat for værdige trængende i Nors sogn, der bærer hendes navn.

Kilde: Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. 4. rk., 2. bd., side 1-52.

²² Alle de originale privilegiebreve er endnu bevarede, ligeledes den doktorstol, i hvilken Stine Kudsk kørte i sygebesøg, og forskellige andre erindringer om hende.